

**СУТНІСТЬ ТА СТРУКТУРА ПОНЯТТЯ «ЕМОЦІЙНИЙ ІНТЕЛЕКТ» В КОНТЕКСТІ
ВИХОВАННЯ ОСОБИСТОСТІ**

І. П. ВАСИЛЬКІВСЬКИЙ, аспірант кафедри педагогіки

Національний університет біоресурсів і природокористування України

E-mail: vasilkovskiuiilla@gmail.com

***Анотація.** У статті розглядається сутність та структура поняття "емоційний інтелект" у контексті виховання особистості. Проаналізовані різні підходи до трактування поняття "емоційний інтелект" у психолого-педагогічній літературі. Акцентовано увагу на важливості формування емоційного інтелекту в контексті виховання особистості.*

***Ключові слова:** інтелект, емоції, емоційний інтелект, виховання емоційного інтелекту.*

Актуальність (Introduction). У нових соціально-економічних умовах, реформи української школи та системи освіти України загалом загострилися проблеми, що пов'язані із формуванням емоційно стійкої та чуттєвої, саморегульованої та впевненої у собі особистості. Слід зауважити, що в останні роки зацікавленість до емоційної сфери учнів під час навчально-виховного процесу в школі зросла, що є позитивним кроком у розвитку українського суспільства, школи зокрема. Якщо упродовж ХХ ст. для педагогічної науки та навчальних закладів важливим був логічний інтелект, то у ХХІ ст. коли процес глобалізації охопив усі сфери життя, актуальним став емоційний інтелект і пов'язані з ним емоційна культура та емоційна компетентність особистості. На сьогоднішній день розвинений емоційний інтелект є однією з головних передумов у досягненні успіху в житті та відчуття щастя підростаючого покоління, що виражається в здатності розуміти свій емоційний світ та інших навколо, вдумливо підходити до розв'язування життєвих труднощів, підвищувати ефективність комунікації, бути в злагоді з собою та відкритим до навколишнього світу.

У педагогічній науці, зокрема у вихованні, немає достатньо досліджених та розроблених підходів щодо трактування сутності та структури поняття «емоційний інтелект» у контексті виховання особистості, що визначає актуальність нашого дослідження.

Аналіз останніх досліджень та публікацій (Analysis of recent researches and publications). Теоретична та практична значущість проблеми розвитку емоційного інтелекту особистості визначили широту та інтенсивність дослідження у педагогіці і психології. Серед західних вчених, які розробили концепції емоційного інтелекту, були Д. Гоулман, П. Саловей, Дж. Мейер, Д. Карузо, Г. Гарднер, Р. Бар-Он, С. Хейн, Р. Купер, А. Саваф, Х. Вайсбах, У. Дакс, К. Кеннон, Дж. Готтман та ін.

Дослідження емоційно складової особистості значною мірою ґрунтуються на теоретичних засадах зарубіжних педагогів-класиків: І. Гербарта, Я. Коменського, Дж. Локка, І. Песталоцці, Ж. Руссо та вітчизняних педагогів: І. Беха, Г. Ващенко, С. Русової, А. Макаренка, В. Сухомлинського, К. Ушинського.

В Україні та Росії також з'явилися педагогічні дослідження з проблеми емоційного інтелекту, а саме: педагогічні умови виховання емоційної культури молодших школярів (Л. Груша), емоційно-почуттєва сфера молодших школярів (Т. Шевчук), емоційна стійкість дітей 6-7 р. віку (В. Троценко), формування емоційної культури (Л. Нікіфорова), формування емоційно-почуттєвої сфери гуманітаріїв ВНЗ (Т. Гуковська), педагогічний супровід молодших школярів в процесі формування емоційного інтелекту (К. Кузнецова), вплив емоційного інтелекту та пізнавального інтелекту на підвищення академічної успішності старшокласників (Ф. Кобра) та ін.

Мета (Purpose). Розкриття сутності та структури поняття «емоційний інтелект» у контексті виховання особистості.

Методи (Methods). У процесі визначення сутності та структури поняття «емоційний інтелект» були проаналізовані різні підходи до трактування поняття «емоційний інтелект» у психолого-педагогічній літературі та окреслена сутність емоційного інтелекту особистості в контексті виховання.

Результати (Results). Поняття «інтелект» (від лат. *intellectus* – пізнання, розуміння, розум) у науковій літературі трактується як здатність до здійснення процесу пізнання й до ефективного рішення проблем, зокрема при оволодінні новим колом життєвих завдань. За Р. Декартом інтелект – це здатність відрізнити вірне від хибного. Г. Спенсер визначає інтелект як вроджену якість, Д. Векслер як здатність діяти доцільно, думати раціонально і діяти ефективно відносно навколишнього середовища, С. Дж. Гулд як здатність вирішувати проблеми творчим шляхом, Л. Терман як здатність до абстрактного мислення. Деякі науковці наполягають, що традиційні визначення інтелекту дуже вузькі і не охоплюють таких аспектів, як щастя, особистісний успіх або гармонія із суспільством. Як писав Д. Векслер «люди з ідентичним показником інтелекту можуть суттєво відрізнитися у здатності ефективно справлятися з навколишнім середовищем» [16]. Широке трактування інтелекту дозволяє на сьогоднішній день виокремити різні його види, а саме: вербальний, візуальний, просторовий, соціальний, емоційний. Отже інтелект – це широкий набір здібностей особистості. Таке трактування інтелекту з'явилося у зв'язку з розвитком імпліцитних теорій особистості (Дж. Брунер, Дж.Келлі, Р.Стенберг). У тлумачному словнику імпліцитний (від лат. *implicito* — сплітаю) — це неявний, схований, такий, що може бути виявлений тільки через свої зв'язки з іншими об'єктами чи процесами. Імпліцитні теорії особистості дали можливість розглядати людину через призму взаємозалежності і взаємопов'язаності всіх структурних компонентів особистості, зокрема, емоційний інтелект ми можемо розглядати як частину інтелектуальних здібностей особистості, а саме: знання про емоції, управління емоціями, розпізнавання емоцій в інших, уміння мотивувати себе, оволодіння соціальними відносинами тощо. Слід зазначити, що емоція (від лат. *emovere* – збуджувати, хвилювати) – психічне відображення у формі безпосереднього упередженого переживання змісту життєвих явищ і ситуацій, обумовленого відношенням їхніх об'єктивних властивостей до потреб суб'єкта [10]. Тобто, головне призначення емоцій – це відповідь на зміни, які відбуваються між людиною і навколишнім середовищем. Почуття як вища форма емоційної сфери особистості – одна з основних форм переживання людиною свого ставлення до явищ дійсності, що відрізняється відносною сталістю [10]. На нашу думку, емоційну сферу і інтелект об'єднує процес пізнання. Емоції і почуття є певною передумовою до багатьох розумових дій. Здатність до їх регуляції та усвідомлення сприяє інтелектуальному зростанню особистості.

Вперше поняття «емоційний інтелект» з'явився під час розробки проблематики соціального інтелекту. Термін «соціальний інтелект» вперше використав у психології Е. Торндайк у 1920 році. Він розумів соціальний інтелект як здатність розуміти людей, діяти чи вчиняти мудро щодо інших. Такі дослідники як Дж. Гілфорд, Х. Гарнер і Г. Айзенк виокремили емоційний інтелект від соціального інтелекту.

Дж. Мейер та П. Саловей, Д. Карузо вважають, що емоційний інтелект – це частина соціального інтелекту, яка включає здібності контролювати власні відчуття та емоції, відчуття та емоції інших, розрізняти їх і викоритовувати цю інформацію, щоб контролювати мислення і дії на основі інтелектуального аналізу і синтезу [9].

Р. Бар-Он визначає емоційний інтелект як безліч некогнітивних здібностей, компетентностей і вмій, які впливають на здатність справлятися з вимогами і впливом середовища, дають людині можливість успішно долати різні життєві ситуації [14].

Д.Гоулмен в книзі "Емоційний інтелект" зазначає, що емоційний інтелект – це здатність до цілеспрямованості, впевненості, постійності та самомотивування [7, 15]. Слід зазначити, що емоційний інтелект є складовою лідерських передумов. Дж. Канджемі і К.

Ковальські проаналізували характеристики керівників провідних американських компаній і визначили 4 блоки характеристики, які впливають на лідерство, а саме: розвинуті особливості мислення, здатність справлятися з агресією, здатність управляти емоціями і сформований особистісний ідеал [12]. Отже, розвинена емоційна сфера відповідає і за лідерський потенціал особистості, що являє собою розвинений емоційний інтелект особистості.

На думку Д.В. Люсіна, емоційний інтелект являє собою конструкт, що має двоїсту природу. Д.В. Люсіним пропонується двокомпонентна структура емоційного інтелекту як здатності до розуміння своїх і чужих емоцій, управління ними. Автор вводить поняття внутрішньоособистісного та міжособистісного емоційного інтелекту. Міжособистісний емоційний інтелект – розуміння емоцій інших людей і управління ними. Внутрішньоособистісний емоційний інтелект – розуміння власних емоцій та управління ними.

І. Андрєєва зазначає, що емоційний інтелект – це сукупність ментальних здібностей до розуміння власних емоцій і емоцій інших людей, а також до керування емоційною сферою. Дослідниця зазначає, що за результатами одного з досліджень виявилось, що рівень емоційного інтелекту дитини пов'язаний з аналогічною якістю його матері, проте з батьківськими характеристиками зв'язок не простежується. Цей факт спростовує «генетичну» теорію і працює на користь «виховної», адже гени успадковуються від батьків у рівній мірі [1].

Вихованням емоційної розумності є предметом вивчення теорії і методики виховання особистості, її формування та розвитку. Л. Буркова, доктор педагогічних наук, зазначає, що розвиток емоційного інтелекту особистості перебуває під дією трьох факторів: генотипу батьків, соціального середовища та виховання. Незважаючи на те, що емоційний інтелект певною мірою передбачений генетично, значна міра здатностей може бути розвинена впродовж життя не дивлячись на те, що, як і кожна особливість людини, емоційний інтелект, певною мірою, передбачений генетично і основа для повного використання цього потенціалу закладається у дитинстві, значна кількість необхідних здатностей, якостей людини може бути розвинена. На відміну від інтелекту, емоційний інтелект розвивається упродовж життя. Більше того, при свідомому напрямку зусиль на розвиток, він піддається цілеспрямованому тренуванню [3].

Дж. Готтман і Дж. Деклер активно популяризує емоційний інтелект і його місце у вихованні підростаючого покоління у своїй книзі "Емоційний інтелект дитини. Практичний курс для батьків". Він зазначає, що виховання емоційного інтелекту - це процес і результат розуміння почуттів дітей, вміння співпереживати, заспокоювати і направляти ці почуття на формування поведінки, а не обмежувати емоційну сферу дитини [6].

К. Д. Ушинський стверджував, що ні слова, ні думки, навіть вчинки наші не виражають так ясно нас самих і наше ставлення до світу, як наші почуття. Суспільство, яке турбується про навчання тільки розуму, робить велику помилку, оскільки людина більше людина в тому, як вона відчуває, ніж як вона думає.

Л. Виготський виділяв провідне місце вихованню почуттів та емоцій. «Виховання, – говорив психолог, – завжди змінюване. Емоційні реакції повинні складати основу виховного процесу... Тільки ті завдання, що пройшли через почуття учня, можуть прищеплюватися. Момент схвилювання, небайдужості повинен служити початковим пунктом кожної роботи» [5, с. 147].

Визначний діяч у галузі національного дошкільного виховання, Софія Русова зазначала, що виховний процес має психологічне підґрунтя, спрямоване на розвиток волі і сили почуття. «Тільки здорові, добре розвинені чуття дають правдиві відчуття, з яких складаються й правдиві приймання... Виробляти почуття треба постійно, щодня потроху» [11, с. 65-68]. Головним чинником, що дає змогу опанувати свої емоції, як стверджує С. Русова, є тверда воля.

Український педагог Г. Ващенко вважає, що інтелектуальні та емоційні процеси тісно пов'язані між собою, а отже «виховуючи інтелект, даючи дітям знання, ми так або

інакше впливаємо на їх волю і почуття» [4, с. 173]. У процесі виховання волі і характеру виокремлюються риси вольової людини. Міцна воля, на думку педагога, характеризується рішучістю, розсудливістю, принциповістю, але «одна з важливих рис вольової людини – це стриманість, уміння володіти собою, не піддаватися випадковим емоціям і афектам» [4, с. 186]. Тому, виховання емоційної розумності розглядається Г. Ващенком у взаємозв'язку з вихованням волі та характеру людини, як передумова «єдності педагогічного процесу, що відповідає єдності психіки людини, стає однією з найважливіших передумов її гармонійності» [4, с. 189].

У педагогічній системі виховання колективу, А. Макаренко зазначав, що мажор (мажорний, бадьорий, веселий настрій) – це нормальний тон. Емоційність, почуття і переживання Антон Семенович включав у низку рис особистості, які слід розвивати. Емоційна рівновага і саморегуляція особистості повинна підтримуватися засобами освіти і виховання. Зокрема, він пише: «Візьміть таку якість характеру, як здатність орієнтування, вміння в найскладнішій обстановці орієнтуватися дуже швидко, дуже точно, дуже спокійно, впевнено, без крику, без істерики, без паніки, без визгу, таке вміння ми зобов'язані виховувати» [8, с. 76]. А. Макаренко зауважує: «Не можна допустити, щоб наші нерви були педагогічним зняряддям, не можна допустити, що ми можемо виховувати дітей за допомогою наших серцевих мук, мук нашої душі... треба вміти володіти своїм настроєм» [8, с. 57-58]. На думку великого педагога, такі вміння як морально-психічна рівновага, саморегуляція, здатність орієнтуватися у найскладнішій ситуації, при правильному їх вихованні, ведуть до формування високого рівня емоційної інтелектуальності.

Сутність поняття емоційного інтелекту особистості зустрічаємо також у працях видатного українського педагога В. Сухомлинського. Він пише: «У наші дні, коли роль тонких нервових сфер у життєдіяльності людини з кожним поколінням все більш зростає, виховання психічної культури стає одним з провідних елементів всебічного розвитку особистості» [13, с. 112]. Емоційна культура (інтелект), на думку В. Сухомлинського, – це тонкий тривалий процес, що вимагає від педагога великого такту, уваги, вдумливості, глибокого знання внутрішнього духовного світу кожної людини [13, с. 21]. В. Сухомлинського зазначає, що емоційна культура (інтелект) є свого роду сплавом з тих думок, відчуттів, сприйняття, емоцій, ідей, що дозволяє людині сприймати навколишній світ у всьому його духовному та матеріальному багатстві, формувати поважне ставлення до людей, нетерпимість до зла, вміти керувати своїми емоціями та правильно їх виявляти, постійно намагатися вдосконалювати власний емоційний досвід.

І. Бех, дослідник психологічних основ морального виховання, стверджує, що, виходячи з того, що емоції полярні, боротьба протилежностей є важливою умовою розвитку емоцій, від ситуативних емоцій до стійких почуттів, тому для оволодіння процесу емоційного переживання [2]. «Підвищена негативна емоційність, – як зазначає дослідник, – може тільки ускладнити процес сприймання і розуміння людини людиною» [2, с. 93]. Отже, виховання емоційного інтелекту особистості має бути спрямовано на оволодіння знаннями про власні емоції для ефективного спілкування з людьми.

Висновки і перспективи (Discussion). Таким чином, аналіз психолого-педагогічної літератури та різних підходів до трактування емоційного інтелекту багатьма дослідниками, дозволив нам визначити сутність та структуру поняття «емоційний інтелект». Емоційний інтелект – це здатність особистості усвідомлювати та розуміти власні емоції і почуття, а також оточуючих, ефективно керувати своєю емоційною сферою, впливати на власну поведінку і хід думок, легше адаптуватися, досягати поставлених цілей через взаємодію з оточенням. Структура поняття «емоційний інтелект» включає в себе поняття «інтелект» та «емоції», які взаємодіють через складний процес пізнання людини. За своїм змістом, у контексті виховання особистості, емоційний інтелект розглядається на сьогоднішній день як комплекс якостей і властивостей особистості, що відповідають показникам емоційної розумності.

Подальшими напрямками наших досліджень є моделі емоційного інтелекту особис-

тості, підходи до цілеспрямованого формування у процесі виховання емоційної розумності особистості.

Список використаних джерел

1. Андреева И.Н. О становлении понятия «эмоциональный интеллект» / И.Н. Андреева // Вопросы психологии. – 2008. – №5. – С. 83 – 95.
2. Бех І.Д. Виховання особистості / І.Д. Бех. – К. : Либідь, 2003–. – [у 2 кн.] / І.Д. Бех ; кн. 1 : Особистісно орієнтований підхід: теоретико-технологічні засади . – 280 с.
3. Буркова Л. В. Соціономічні професії: інноваційна підготовка спеціалістів у вищих навчальних закладах: монографія [Текст] / Л. В. Буркова. – К.: Інформаційні системи, 2010. – 278 с. – Бібліогр.: С. 260–277.
4. Ващенко Г. Виховний ідеал / Г. Ващенко. – Полтава : Полтавський вісник, 1994. – 191 с.
5. Выготский Л. Педагогическая психология /Л. Выготский. – М.: Просвещение, 1991. – С. 128–302.
6. Готтман Дж., Дж. Деклер Эмоциональный интеллект ребенка. Практическое руководство для родителей / Дж. Готтман, Дж. Деклер. - М.: ООО "Манн, Иванов и Фербер", 2015.
7. Гоулман Д. Эмоциональное лидерство : Искусство управления людьми на основе эмоционального интеллекта / Д. Гоулман, Р. Бояцис, Э. Макки, пер. с англ. – М.: Альбина Бизнес Бук, 2008. – 301 с.
8. Макаренко А.С. Некоторые выводы из педагогического опыта / А.С. Макаренко. – М. : Просвещение, 1964. – 116 с.
9. Мэйера Дж., Сэловей П., Карузо Д. "Эмоциональный интеллект" (MSCEIT v. 2.0): Руководство / Дж. Мэйера, П. Сэловей, Д. Карузо. - М.: Изд-во "Институт психологии РАН", 2010. - 176 с.
10. Приходько Ю.О., Юрченко В.І. Психологічний словник-довідник : Навч.посіб / Ю. О. Приходько, В. І. Юрченко. - К. : Каравела, 2012. - 328 с.
11. Русова С. Вибрані твори / С. Русова. – К. : Освіта, 1996. – 304 с.
12. Сопівник Р. В. Еволюція ідей відбору та формування якостей лідера у процесі фахової підготовки майбутніх аграріїв / Р. В. Сопівник // Наукові записки. Серія: Педагогіка. - 2012. - № 3. - С. 16-17.
13. Сухомлинский В.А. Сто советов учителю / В.А. Сухомлинский. – К. : Рад. шк., 1984.– 354 с.
14. Bar-On R. Emotional Intelligence Inventory (EQ-i): Technical Manual. Toronto, Canada: Multy-Health System, 1997.
15. Goleman D. Emotional intelligence. New York: Bantam Books, 1995.
16. Wechsler D. Non-intellective Factors in General Intelligence // Psychological Bulletin, 1940. № 37. P. 444-445.

References

1. Andreeva Y.N. O stanovlenyy poniatyia «Emotsyonalnyi yntellekt» [On the formation of the concept of "emotional intelligence"] / Y.N. Andreeva // Voprosy psikhohohyy. – 2008. – №5. – S. 83 – 95.
2. Bekh I.D. Vykhovannia osobystosti [Educating the individual] / I.D. Bekh. – K. : Lybid, 2003–. – [u 2 kn.] / I.D. Bekh ; kn. 1 : Osobystisno oriientovanyi pidkhid: teoretyko-tekhnohohichni zasady . – 280 s.
3. Burkova L. V. Sotsionomichni profesii: innovatsiina pidhotovka spetsialistiv u vyshchyykh navchalnykh zakladakh: monohrafiia [Sotsionomichni profession: innovative training in higher educational institutions: monograph] / L. V. Burkova. – K.: Informatsiini systemy, 2010. – 278 s. – Bibliohr.: С. 260–277.
4. Vashchenko H. Vykhovnyi ideal [Educational ideal] / H. Vashchenko. – Poltava : Poltavskyy visnyk, 1994. – 191 s.
5. Vuhotskyi L. Pedahohycheskaia psykholohyia [Educational Psychology] /L. Vuhotskyi. – М.: Prosveshchenye, 1991. – S. 128–302.

6. Hottman Dzh., Dzh. Dekler Emotsyonalnui yntellekt rebenka. Praktycheskoe rukovodstvo dlia rodytelei [Emotional intelligence of the child. A practical guide for parents] / Dzh. Hottman, Dzh. Dekler. - M.: ООО "Mann, Yvanov y Ferber", 2015.
7. Houlman D. Emotsyonalnoe lyderstvo : Yskusstvo upravleniya liudmy na osnove emotsyonalnoho yntellekta [Emotional Leadership: The art of managing people on the basis of emotional intelligence] / D. Houlman, R. Boiatsys, E. Makky, per. s anhl. – M.: Albyna Byznes Buk, 2008. – 301 s.
8. Makarenko A.S. Nekotorue vuvodu yz pedahohycheskoho oputa [Some conclusions from the pedagogical experience] / A.S. Makarenko. – M. : Prosveshchenye, 1964. – 116 s.
9. Meier Dzh., Səlovei P., Karuzo D. "Эмotsyonalный yntellekt" [Emotional intellect] (MSCEIT v. 2.0): Rukovodstvo / Dzh. Meier, P. Səloveia, D. Karuzo. - M.: Yzd-vo "Ynstytut psykholohyy RAN", 2010. - 176 s.
10. Prykhodko Yu.O., Yurchenko V.I. Psykholohichniy slovnyk-dovidnyk : Navch.posib [Psychological dictionary] / Yu O. Prykhodko, V. I. Yurchenko. - K. : Karavela, 2012. - 328 s.
11. Rusova S. Vybrani tvory [Selected works] / S. Rusova. – K. : Osvita, 1996. – 304 s.
12. Sopivnyk R. V. Evoliutsiia idei vidboru ta formuvannia yakosti lidera u protsesi fakhovoi pidhotovky maibutnix ahrariiv [The evolution of ideas selection and formation leader qualities in the professional training of future farmers] / R. V. Sopivnyk // Naukovi zapysky. Seriya: Pedahohika. - 2012. - № 3. - S. 16-17.
13. Sukhomlynskyi V.A. Sto sovetov uchyteliu [Hundred Teacher Tips] / V.A. Sukhomlynskyi. – K. : Rad. shk., 1984.–354 s.
14. Bar-On R. Emotional Intelligence Inventory (EQ-i): Technical Manual. Toronto, Canada: Multy-Health System, 1997.
15. Goleman D. Emotional intelligence. New York: Bantam Books, 1995.
16. Wechsler D. Non-intellective Factors in General Intelligence // Psychological Bulletin, 1940. № 37. P. 444-445.

СУЩНОСТЬ И СТРУКТУРА ПОНЯТИЯ «ЭМОЦИОНАЛЬНЫЙ ИНТЕЛЛЕКТ» В КОНТЕКСТЕ ВОСПИТАНИЯ ЛИЧНОСТИ

И. П. Васильковский

***Аннотация.** В статье рассматривается сущность и структура понятия "эмоциональный интеллект" в контексте воспитания личности. Проанализированы различные подходы к трактовке понятия "эмоциональный интеллект" в психолого-педагогичний литературе. Акцентировано внимание на важности формирования эмоционального интеллекта в контексте воспитания личности.*

***Ключевые слова:** интеллект, эмоции, эмоциональный интеллект, воспитание эмоционального интеллекта.*

ESSENCE AND STRUCTURE OF THE CONCEPT "EMOTIONAL INTELLIGENCE" IN THE EDUCATION OF PERSONALITY

I. P. Vasykivskyi

***Annotation.** In the article essence and structure of the concept of "emotional intelligence" in the context of education of the person. Analyzed different approaches to the interpretation of the concept of "emotional intelligence" in the psychological and pedahichniy literature. The attention to the importance of the formation of emotional intelligence in the context of education of the person.*

***Key words:** intelligence, emotions, emotional intelligence, emotional intelligence of education.*